Sztéthoszkop vagy phonendoszkop?

Mihi auscultā! – Hallgasson most ide! – Mihi auszkultá!

Dr. Szabó László
Magyar Kultúrális Örökség Alapítvány

Tudományos munkássága ormán 1816-ban, a nagyhírű párizsi Necker Gyermekkórház – *Hôpital Necker-Enfants Malades* [ejt: opitál nekeя ãfã målåd] – orvosaként, a mellkas betegségeinek igen lelemények kutatójaként és gyógyítójaként a breton *René-Théophile-Hyacinthe Laennec* [ejt: laɛnɛk] találta föl a sztéthoszkopot[1]. Ő adta „mellkas-vizsgáló" találmányának a „sztéthoszkop" – francos eredetijében stéthoscope – nevet is, a hellén sztéthosz (στήθος) 'mellkas' meg a szkopein (σκοπειν) 'néz(ni)/vizsgál(ni)' szavakból. Ezzel Laennec alkotta (meg) a „mediált auscultatio" – azaz a közvetett hallgatózás – fogalmát is a korábban bevett, évezredes „immediált auscultatio"-val – vagyis a mellkasra hajtott füllel való közvetlen hallgatózással – szemben. A francia eredetiben „L'Auscultation Médiate" fogalom a nemzetközi latinkodásban indirect auscultātiō [indirekt auszkultáció] néven is ismeretes. Az 1-es ragozási sorba tartozó latin auscultō ige jelentése 'hallgat (vmire)', 'hallgató(d)zik', 'kihallgat', 'fülel' vagy 'figyel'[2]. Mihi auscultā! [ejt: Mihi auszkultá], magyarul: 'Hallgass rám!'

Théobald Chartran: René Laennec sztéthoszkoppal vizsgál hallgatói előtt a Necker Kórházban, Párizsban.

René Laënnec – a sztéthoszkop atyja

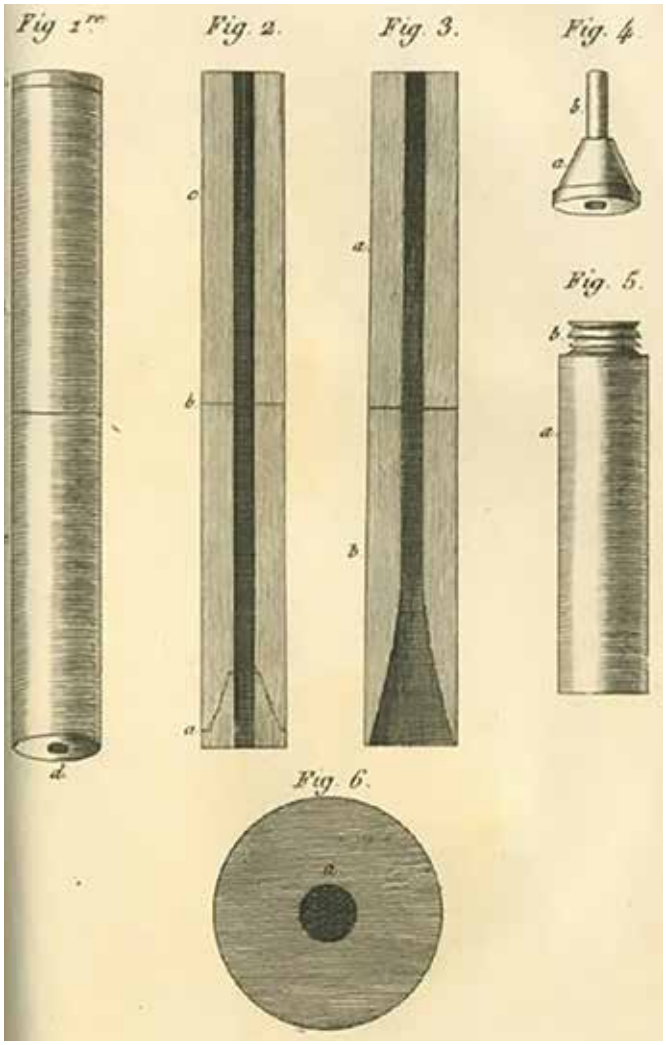
A közvetlen hallgatózás jelentősége Hippokratész – Hippokratész ho Kóiosz (Ιπποκράτης ὁ Κώος) – munkássága óta közismert. Ő a tudomásunk szerint még (csak)

szabad füllel hallgat(ódz)ott… Ennek a műszernek mai változata, a hajlékony „kétfüles” phonendoszkop későbbi fejlesztés, amelyet Nicholas P. Comins említett először a *Lancet*ben, a „Flexible stethoscope” című cikkében[3].

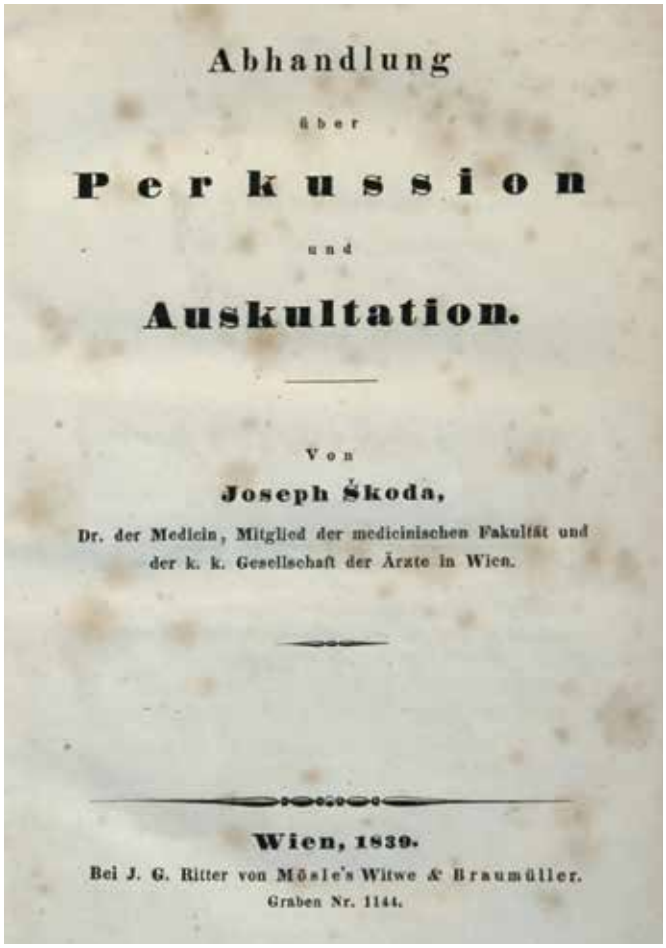
A sztéthoszkop ma – étát meg thétát sem ösmerően, az omikront az ómegával keverően – bugrigörögül vagy inkább görgöbugriul csak „sztetoszkóp”. Bár a magyar nyelvből a phonendoszkop használatával már ez is kikopott, az amerikaiban-angolban mélyen meggyökeresedve – a thétára még emlékezve – tovább él az eszköz modern, hajlékony változatára is…

Az eszközös, azaz közvetett auscultātiō – azaz a hallgató(d)zás – mai módszertanát a Pilsenben született osztrák, azaz cseh orvosprofesszor, Josef von Škoda dolgozta ki még 1839-ben Bécsben[4].

Manapság az orvostudomány nemzetköziségében a sztéthoszkop meg a phonendoszkop zavarbaejtően vegyeres használata él… Pedig érdemes lenne egy (ön-

A(z első) kürtős sztéthoszkop Laennec könyvének rajzán 1819-ben

Abhandlung
über
Perkussion
und
Auskultation.
Von
Joseph Škoda,
Dr. der Medicin, Mitglied der medicinischen Fakultät und der k. k. Gesellschaft der Ärzte in Wien.
Wien, 1839.
Bei J. G. Ritter von Mösle's Witwe & Braumüller.
Graben Nr. 1144.

Josef von Škoda 1839-ben megjelent könyvének címlapja

magát) művelt(nek tartó) orvosnak legalább alaphangon érezni, hogy miről is beszél. A sztéthoszkop neve a legkevésbé sem elavult a mai műszerekre, ha a mellkas (sztéthosz / στήθος) vizsgálatára, azaz hallgatódzására használjuk. Mi másra is használnánk?

Talán érdemes is sorra venni itt, hogy mire is alkalmas a(z orvosi) hallgatódzó? Valóban leginkább a mellkasban hallgatjuk a szív meg a tüdő és a mellhártyák rendességét vagy rendellenességeit, de ritkábban a belek hangjait, sőt az erek hangjait és zajait – a véráramlást meg annak a rendellenességeit – is hallgatózhatjuk vele.

A nemzetközi nyelvi zűrre csak egy ellentétpárt hadd villantsak: A magyarban a „sztetoszkóp” a régi merev szerkezetet sejteti, míg a korotkovi „fonendoszkóp” a hajlékony mai modernet. Ezzel szemben a németben a régi szerkezetre többnyire a Hörrohr [ejt: hőrrór] kifejezés illik, amelyet a korszerű hajlékony szerkezet Das Stethoskop klasszikus (ős)névvel szorított ki.

A „phonendoszkop” elnevezés a Kurszk városában született, majd Szentpétervárott híressé lett Nyikoláj

Szergejevics Korotkov (Николай Сергеевич Коротков) orosz orvostól származik, aki kétfüles (binaurális), hajlékony, kettőshártyás hallgatódzóját nevezte így 1898-tól. Ennek segítségével mérte úttörőként – a bedobbanó érhangok alapján – a vérnyomást is, amelyet a „Korotkov-módszer" (Метод Короткова) néven 1905-ben ismert meg a világ[5]. A furcsának tűnő „hangnéző" vagy „hangvizsgáló" phonendoszkop így újabb értelmet nyerhet, hiszen az érdobbanást hallgatva nézhető a vérnyomás-mércén a higanyoszlop magassága. Korotkov hallgatódzójának, a phonendoszkopnak nem a mellkas (sztétʰosz / στήθος) vizsgálata volt az igazi újdonsága, hanem az érverésé.

További finomság kérdése, hogy a hallgató(d)zó fejének harangos vagy hártyás – latinkodón membrános – felével hallgató(d)zunk[6]. A nőnemű latin membrāna kifejezés jelentése a (többnyire írásra kikészített) 'bőr', 'hártya' vagy 'pergamen'[7]. Talán találóbb elnevezés a „kelyhes" és a „dobos" oldal, vagy talán „öblös" meg „dobos" oldal, avagy – saját(osan) játszi szavammal – (hall)orca lehet[8]. Az angolban a kétarcú fej – angolul „dual head", azaz 'kettős fej' – két oldala 'csengő', azaz „bell" meg 'dob', azaz 'drum' néven ismeretes.

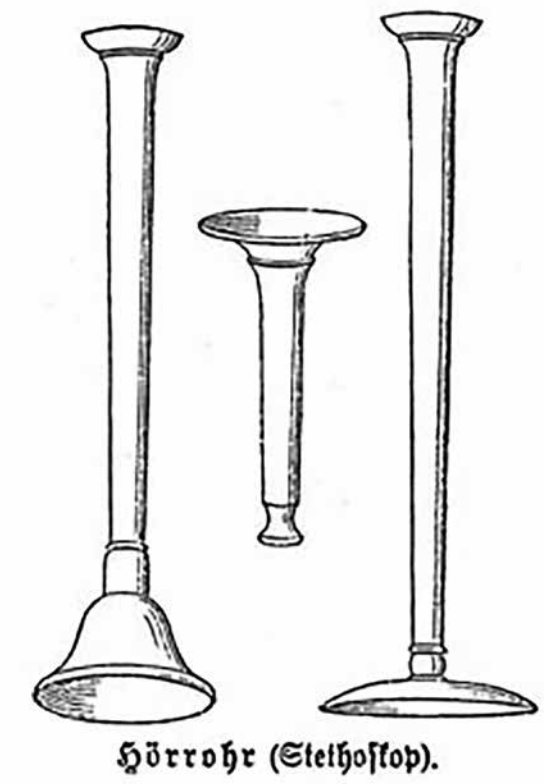
Nyikoláj Szergejevics Korotkov (1874–1920)

A tüdő hallgató(d)zása a harangos, azaz kürtős, a hasé a hártyás arccal érdemes és hallományos. A szívé meg éppen attól függő, hogy mit is akarunk hallani. A szívben a Janus-arcú műszerünknek a harangos oldalával a mély hangokat, a hártyás orcájával meg a magasakat érdemes vizsgálni.

A minden (kultúrá)t maga alá gázoló angol nyelvű világ stethoscope [ejt: 'stɛθəs,koʊp (US)/ 'stɛθəskəʊp (Eng)] néven emlegeti[9], ha nagyon pontosítani akar, akkor „binaural stethoscope" alakban jelzi a ma mindenütt bevettebb „kétfüles" változatot. Megjegyzem, az angol világban az orvosi szekrényekben még mindenütt ott kallódik a merev „egyfüles" – angolkodón „monaural" – változat is… Bár ez leginkább csak „Pinard kürt(ő)je"-ként – Stéthoscope obstétrical de Pinard, angolkodón Pinard horn, németkedőn meg Pinard-Rohr – a magzati hangok hallgatódzására használtatik.

Kis-Breton nagy orvoselődünk, Laennec a francia világban élt és alkotott (Laënnec franciratban). Dicséretes, hogy a franciában máig is a hellén eredetihez illő kiejtésben hallik a találmánya neve, a 'sztéthoszkop', azaz inkább rövid „ė"-vel 'sztėthoszkop' alakban mondják a franciák.

A régi német Hörrohr [ejt: hőrrór], azaz 'hallócső' vagy 'hallónád(szál)' a merev 'hallgatózó' jelentésben élt, de eleinte főleg a 'nagyothalló tölcsér'-t (is) értették rajta. A lengyel słuchawka [ejt: szluhavka] – azaz 'hallgató(d)zó)' – kivételével talán az összes európai nyelven stet(h)oskop vagy néha fonendoszkóp ma e szerszám bevett neve. Érdekes, hogy legmesszebbre ejtésében éppen az újgörögben jutott: sztithoszkópio (στηθοσκόπιο) alakban. (Hiszen az újgörögben az éta > ita, a hangsúlyos omikron meg hosszú lett, a semleges végződés meg ma megszokottan -io.) Az ibér nyelvekben (spanyol, portugál) a mássalhangzótorlódás elé toldódik egy (eny-

hítő) „e”, így általában estetoscopio alakban íratik és hangzik is. A legmókásabb alakulása talán a finn nyelvkörben történt stetoskooppi [ejt: sztétoszkóppi] alakban, ahol is gyakori a hosszú magánhangzót követő (kettőzött) hosszú mássalhangzó is.

Az arab világban már egyáltalán nem dívik az európaiság, így nem is erőltetik ma ezt a görög(ös)ködést. Saját nyelveiken az orvosi hallgatódzó többnyire szàmá'à vagy miszmá' néven ismeretes. Az igen sajátosan más japán „csósinki” meg a kínai „tíngzsèngi” elnevezés már csak természesen más is olyan távoli nézetből… Akár sztéthoszkop, akár phonendoszkop, a szkopeı̯n (σκοπειν) 'néz(ni)' szóból zavarbaejtő 'mellkasnéző' vagy 'hangnéző' jelentése. A más(od)ik 'vizsgál(ni)' jelentése talán enyhít ezen egy kissé 'mellkasvizsgáló' vagy '(mellkasi)hang vizsgáló' értelemben…

Ha szakítunk a – (mell)hallgató(dzó) vonatkozásában – meggyökeresedett hellénizmussal, akkor lehet(ne) az eszköz neve latinkodón auscultātor [ejt: åuszkultátor] is[10]! Minthogy éppen az auscultātiō, azaz a hallgató(d)zás művészetét gyakoroljuk vele! A hímnemű latin auscultātor [ejt : åuszkultátor] főnév római kori ős-jelentése 'hallgató(d)zó'[2].

Magyar nevéül adódhat a mellhallgató (*Sz.*) vagy testhallgató, talán gyógyhallgató is[10]. Leginkább mellkast hallgatunk vele, – ahogyan ezt az eredeti neve is idézi – ezért mellhallgató, de mivel olykor bélhangokat is fülelünk, így testhallgató vagy akár szélesebb látkörben meg hallókörben zsigerhallgató is lehet[10]. A lehetséges érhallgató vagy vérhallgató neve igen korlátozott használhatóságú ma, a korszerűbb (v)ér-vizsgálómódszerek korában. No, meg a vérnyomást is ritkán mérjük már Korotkov módszerével, többnyire csak házi beteglátogatásnál; egyébként meg ott van a gépi (önműködő) vérnyomásmérő. Minthogy e műszerünk gyógyászati (vizsgáló)eszköz, így adódik a (testtáj)semlegesebb gyógyhallgató neve is. Magam csak hallgatódzó, vagy gyerekeknek hosszúfül(em) néven[10] – azaz ártalmatlan-fájdalmatlan fülhosszabbító megjelölésben – emlegetem az orvosi mindennapokban… ■

IRODALOM

1. Laennec R. De l'auscultation médiate ou traité du diagnostic des maladies des poumon et du coeur. Brosson & Chaudé, Paris, 1819.
2. Györkösy Alajos. Latin-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. pp 66.
3. Comins NP. Flexible Stethoscope. *Lancet* 1829; 12: 685-687.
4. Josef von Škoda. Abhandlung über Perkussion und Auskultation. Wien, 1839.
5. Коротков НС. К вопросу о методах исследования кровяного давления. *Известия Императорской Военномедицинской Академии* 1905; 11: 365-367.
6. Szarvas Ferenc, Csanádi Miklós. Belgyógyászati fizikális diagnosztika. Semmelweis Kiadó, Budapest, 1993.
7. Györkösy Alajos. Latin-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. pp 337.
8. Nyáry Szabó László. SzaBonc-szótár / Magyar Bonctan Szótár (máig digitális „kéz”, illetve „gép”-iratban)
9. Stethoscope in wiktionary (https://en.wiktionary.org/wiki/stethoscope# English). Retrieved in 2023-2024.
10. Nyáry Szabó László. Szabó-szótár / Ideolektusom (mindmáig digitális „kéz”, illetve „gép”-iratban).